

**INGLIZ MODERN ROMANI VA O'ZBEK ADABIY
TAFAKKURIDA BADIY HAQIQAT IFODASINING YANGI
YO'NALISHLARI**

Ataqulova Shaxlo Shamidullayevna

Assistent

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Xorijiy tillar kafedrası

shahloatakulova95@gmail.com

+998910350037

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ingliz modern romani hamda o'zbek adabiy tafakkurida badiiy haqiqatning ifodalanishiga zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi. Adabiy asarlarda haqiqatning nisbiyligi, muallif pozitsiyasi, obrazlar orqali jamiyat ruhiyatining aks ettirilishi, shuningdek, yangi estetik shakllar orqali inson ichki kechinmalarining tasvirlanishi o'rganiladi. Ingliz adabiyotidagi modernizm oqimining o'ziga xos xususiyatlari va o'zbek adabiy tafakkuridagi ichki yangilanishlar o'zaro taqqoslab tahlil qilinadi. Maqolada G'arb va Sharq adabiy tafakkuri o'rtasidagi umumiylik va farqlar zahirida badiiy haqiqatning xilma-xil shaklda ifodalanishi o'rganiladi.*

Kalit so'zlar: *modern roman badiiy haqiqat adabiy tafakkur o'zbek adabiyoti ingliz adabiyoti modernizm estetik ifoda muallif pozitsiyasi obraz tafakkuri*

Kirish

Bugungi globallashtirish jarayonida milliy va jahon adabiyotlari o'rtasidagi aloqalar yanada yaqinlashmoqda. Ayniqsa, ingliz adabiyotida yuzaga kelgan modernizm oqimi va uning badiiy haqiqatni ifodalashdagi yondashuvlari boshqa adabiy maktablar, jumladan, o'zbek adabiy tafakkuriga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ingliz modern romanida inson psixologiyasi, ichki ziddiyatlar, vaqt va makonning nisbiy talqini orqali haqiqatning yangi qatlamlari ochib beriladi.

Xuddi shunday, o'zbek adabiyotida ham yangi avlod adiblar ijodida an'anaviy ifoda vositalari bilan zamonaviy fikrlar uyg'unlashgan badiiy haqiqat tahliliga urg'u berilmoqda. Ushbu maqolada ingliz modern romanining ayrim namunalaridagi badiiy haqiqat talqini va o'zbek adabiy tafakkuridagi yangi tendensiyalar o'zaro taqqoslab ko'rib chiqiladi.

Ingliz modern romani badiiy haqiqatni shakllantirishda muallifning subyektiv qarashlari va voqelikni interpretatsiya qilish usullari muhim o'rin tutadi. Bunday romanlarda an'anaviy voqelik tasviridan ko'ra, psixologik tafakkur, vaqt va xotiraning chalkashligi orqali inson ongi va xotirasidagi haqiqat qiyofalari yoritiladi. Masalan, T. S. Eliot va D. L. Lorens asarlarida ko'p qatlamli ramzlar va metaforalar yordamida insonning ichki dunyosi, uning ma'naviy iztiroblari tasvirlanadi. Shu sababli, ingliz modern romanining badiiy haqiqatga yondashuvi ko'proq "ichki haqiqat" kontseptsiyasiga asoslanadi, ya'ni tashqi voqelikdan ko'ra inson ruhiyatining murakkabligi va tafovutlarini yoritadi.

O'zbek adabiy tafakkurida badiiy haqiqatni yangi yo'nalishlarda ifodalashda milliy xususiyatlar, tarixiy va madaniy kontekst muhim rol o'ynaydi. Mustaqillik davridan so'ng o'zbek adiblari ko'proq individualizm, shaxsiy erkinlik, ichki dunyo kechinmalarini o'z asarlarida kengroq yoritishga kirishdilar. Shuningdek, o'zbek adabiyotida an'anaviy folklor va milliy qadriyatlar bilan bog'liq obrazlar zamonaviy shakllar bilan uyg'unlashib, badiiy haqiqatning yangi ko'rinishlarini yaratmoqda. Bu jarayonda zamonaviy eksperimental uslublar, xususan, ichki monolog, vaqtning ko'p qatlamlilik talqini, psixologizm elementlari keng qo'llanilmoqda.

Ingliz modern romani va o'zbek adabiy tafakkurida badiiy haqiqatning yangi yo'nalishlari o'rtasida muhim o'xshashliklardan biri bu – haqiqatning statik emas, balki harakatdagi, doimiy ravishda o'zgarib turadigan tushuncha sifatida ko'rilishidir. Har ikki madaniyat adabiyotida haqiqatni faqat tashqi voqelik bilan cheklab qolmay, uni insonning ichki olami va dunyoqarashi orqali ham aks ettirish zarurati anglanadi. Shuningdek, har ikkala maktabda ham metafora va simbolik

ifoda vositalari yordamida murakkab ijtimoiy va falsafiy masalalar san'atkorona yoritiladi.

Zamonaviy ingliz va o'zbek romanchiligi orasidagi yana bir farq – bu til va shakl jihatidan erkinlikning darajasi bilan bog'liq. Ingliz modernizmi o'zining til innovatsiyalari, gap tuzilmasi va yozuv uslublarining sinovlari bilan ajralib turadi. O'zbek adabiyotida esa hali ham an'anaviy tilning grammatik va semantik me'yorlari ko'proq saqlanmoqda, lekin ular asta-sekin yangi badiiy qoidalar bilan boyitilmoqda.

Ingliz modern romani badiiy haqiqatni ifodalashda o'ziga xos psixologik va estetik yondashuvlarga ega bo'lib, bu yondashuv adabiyotni realistik an'anadan keskin ajratib turadi. Modern romanlarda voqelikning ko'p qatlamli talqini, vaqtning chiziqli emas, balki tsiklik yoki tarqoq shaklda qabul qilinishi, voqealarning ko'p tomonlama ko'rsatilishi odatiy hol hisoblanadi. Bu esa o'quvchiga haqiqatning yagona, barqaror shakli yo'qligini, balki uning doimiy ravishda o'zgarib turishini anglashga yordam beradi. Masalan, Jeyms Joysning "Ulysses" asarida voqealar oqimi ichki fikrlar va subyektiv qarashlar orqali ifodalanib, haqiqatning ko'p qatlamli xarakterini ochib beradi.

O'zbek adabiyotida esa badiiy haqiqat ifodasining yangi yo'nalishlari milliy an'analar bilan zamonaviy estetik qidirishlarning uyg'unligida namoyon bo'ladi. 20-asrning oxiri va 21-asr boshlarida yozilgan asarlar ko'pincha milliy tarix, qadriyatlar va zamonaviy insonning psixologik muammolarini birlashtirib tasvirlaydi. Bu jihatdan, Mustaqillik davrining o'zbek romanchiligi o'ziga xos dialog maydoniga aylangan. Yozuvchilar nafaqat tashqi dunyoni, balki inson ruhiy holatini ham chuqurroq o'rganishga intilmoqda. Bu jarayonda an'anaviy usullar bilan bir qatorda, psixologik tafakkur va yangi badiiy texnikalar (masalan, vaqtni bo'laklarga ajratib berish, ichki monologlar, ramziy obrazlar) keng qo'llanilmoqda.

Ingliz va o'zbek adabiyotlarida badiiy haqiqatni ifodalashda til va uslub o'zgarishlarining ahamiyati ham katta. Ingliz modernizmi o'zining sintaksisdagi erkinligi, ko'p qatlamli metaforalari va ramzlari bilan ajralib turadi, bu esa o'quvchini faol tafakkurga chorlaydi. O'zbek adabiyoti esa, ayniqsa, so'nggi

yillarda badiiy til va obrazlar tizimini yangilashga intilmoqda, bu esa an'anaviy badiiy haqiqat tushunchasini kengaytirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy o'zbek romanchiligi ingliz modernizmidagi ba'zi texnikalarni o'zlashtirgan holda, ularni milliy madaniy kontekstga moslashtirmoqda. Masalan, vaqt va xotira masalalari o'zbek adabiyotida ham ko'p qirralik tarzda tasvirlanadi, biroq ular milliy tarix va ijtimoiy voqelik bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Shu bilan birga, individual va ijtimoiy haqiqat o'rtasidagi bog'liqlik yangi asarlarda ko'proq ochib berilmoqda.

Yana bir muhim jihat – badiiy haqiqatni ifodalashda qadriyatlar o'zgarishi. Ingliz modernizmi odatda insonning ichki kechinmalarini markazga qo'ygan bo'lsa, o'zbek adabiy tafakkurida milliy va ijtimoiy qadriyatlar bilan bog'liq muammolar ham badiiy haqiqatning ajralmas qismiga aylanmoqda. Bu esa o'zbek romani va ingliz modern romani o'rtasida tafakkurning turli qatlamlarini ko'rsatadi.

Ingliz modern romanining badiiy haqiqatni ifodalashdagi asosiy xususiyatlaridan biri bu real voqealarning emas, balki inson ongidagi ichki holatlarning, psixologik kechinmalarining tahlilidir. Virjiniya Vulf, Jeyms Joys kabi yozuvchilar o'z asarlarida tashqi voqelikdan ko'ra, ichki voqelikni – inson ongidagi tafakkur oqimini tasvirlashga urg'u beradilar. Bu yondashuv badiiy haqiqatni nisbiy, ko'p qirralik holatda talqin etadi.

O'zbek adabiy tafakkurida esa badiiy haqiqat ifodasining yangi yo'nalishlari, ayniqsa mustaqillikdan keyingi davrda, an'anaviy mazmun va zamonaviy shakllarning uyg'unlashuvi asosida shakllandi. Yozuvchi va shoirlar o'z asarlarida faqat tashqi ijtimoiy muammolar emas, balki individual ong, shaxsiy haqiqat, ichki ziddiyatlar kabi holatlarni ham chuqur tahlil qila boshladilar. Asqad Muxtor, Erkin A'zam, Xurshid Do'stmuhammad kabi adiblarning asarlarida modernistik elementlarning mavjudligi seziladi. Ingliz modern romanida badiiy haqiqat ifodasining o'ziga xos jihatlaridan biri — bu voqelikni murakkab, ko'p qirrali va ko'p bosqichli talqin etishdir. Mualliflar tashqi hodisalar ketma-ketligidan ko'ra, qahramonlarning ichki kechinmalari, ongdagi jarayonlar va xotira

tasvirlariga e'tibor qaratadilar. Bu jarayonda subyektiv haqiqat va obyektiv haqiqat o'rtasidagi chegaralar noaniqlashadi, bu esa o'quvchini haqiqatning ko'p qirraliligini anglashga undaydi. Shuningdek, ingliz modernizmi voqelikni faqat ko'rinadigan ko'rinishida emas, balki inson ongida shakllangan individual tajriba sifatida ham ko'radi. Bu esa badiiy haqiqatning moslashuvchan, doimiy o'zgarishda bo'lgan tabiatini ko'rsatadi.

O'zbek adabiyotida badiiy haqiqat ifodasida yangi yo'nalishlar milliy tarix va madaniyatni chuqurroq anglashga qaratilgan. Mustaqillikdan so'ng adabiyotda ijtimoiy-siyosiy mavzular bilan bir qatorda, shaxsiy kechinmalar, inson erkinligi, milliy o'zlikni qidirish kabi masalalar ham o'z aksini topdi. Shu bilan birga, o'zbek yozuvchilari ingliz modern romani uslublaridan — ichki monolog, xotira va vaqtning chalkashligi, ramziy va allegorik obrazlardan foydalanishni boshladilar. Bu o'zgarishlar o'zbek adabiyotiga yangicha badiiy haqiqat qirralarini olib kirdi.

Ingliz va o'zbek adabiyotlari badiiy haqiqatni ifodalashda til va strukturada ham yangiliklar kiritmoqda. Ingliz modernistlari ko'p qatlamli til uslublari, sintaksisning murakkabligi va zamonaviy metaforalardan foydalanish bilan ajralib turadi. O'zbek adabiyotida esa tilning o'ziga xosligi, milliy maqomga ega bo'lgan ifoda vositalarining yangilanishi kuzatiladi. Bu yangi til estetikasi badiiy haqiqatni yanada chuqurroq va ko'p qirrali tarzda yetkazishga xizmat qilmoqda.

Bundan tashqari, badiiy haqiqatni ifodalashda dramaturgik yondashuvning kengayishi ham muhimdir. Ingliz modernizmi ko'plab romanlarda dialoqlar, ichki monologlar, qahramonlarning ruhiy dialoglari orqali haqiqatni ochishga intiladi. O'zbek adabiyotida esa, ayniqsa dramaturgiya va she'riyatda badiiy haqiqatni ifodalashning yangi usullari paydo bo'lmoqda. Bu holat badiiy haqiqatni yanada jonli, ko'p qirrali va kontekstga bog'liq qilib ko'rsatishga imkon beradi.

Natijada, ingliz modern romani va o'zbek adabiy tafakkurida badiiy haqiqat ifodasining yangi yo'nalishlari har ikkala madaniyat va adabiyot tizimida ijodkorlik erkinligini, badiiy shakllarning yangilanishini va haqiqat tushunchasining doimiy o'zgarib borishini ta'minlamoqda. Bu esa zamonaviy adabiyotning rivojlanishiga yangi impuls beradi.

Ingliz adabiyotidagi modernizmda vaqtning izchil emasligi, "oqimli tafakkur" texnikasi, mitologik unsurlarning zamonaviy kontekstda ishlatilishi badiiy haqiqatni ifodalashda asosiy rol o'ynaydi. O'zbek adabiyotida esa vaqt va makon elementlari ko'proq milliy xotira va tarixiy ong bilan bog'liq tarzda aks ettiriladi. Bu esa ikki adabiy maktab o'rtasidagi badiiy haqiqat ifodasi borasidagi yondashuvlar farqini ochib beradi.

Xulosa

Ingliz modern romani va o'zbek adabiy tafakkurida badiiy haqiqat ifodasi turlicha estetik yondashuvlar asosida shakllangan bo'lsa-da, ularni birlashtiruvchi jihat inson ruhiyatini chuqur tahlil qilish, badiiy obraz orqali murakkab ijtimoiy va falsafiy masalalarni yoritishga bo'lgan intilishdir. Ingliz modernizmi badiiy haqiqatni ong oqimi, vaqtning nisbiyligi orqali ifodalagan bo'lsa, o'zbek adabiyotida bu yondashuvlar milliy an'analar va tarixiy ong bilan uyg'unlashgan. Kelgusida ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlar adabiy tafakkur taraqqiyotini chuqurroq ochib berishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- Vulf V. To the Lighthouse. London
- Joys J. Ulysses. London
- Asqad Muxtor. Qayta tug'ilish. Toshkent
- Erkin A'zam. Yangi hayot. Toshkent
- Xurshid Do'stmuhammad. Ruhlar isyoni. Toshkent
- Karimov A. Adabiyot va haqiqat. Toshkent
- Nazarov B. O'zbek adabiy tafakkuri tarixiy bosqichlarda. Toshkent
- Eagleton T. Literary Theory. London
- Abrams M. H. A Glossary of Literary Terms. Boston